

Verslag van een vogel- en natuurreis naar de Prypjatmoerassen in Wit-Rusland

Edo van Uchelen

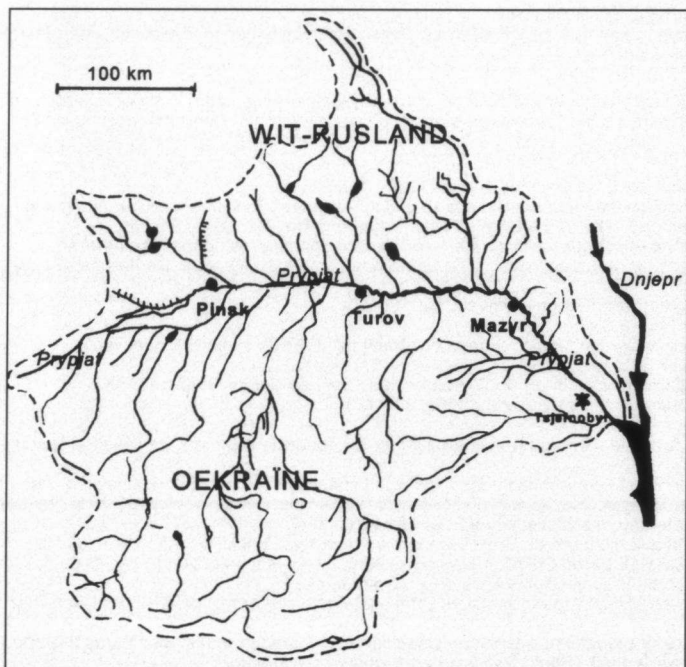
Waar in Europa bevindt zich het grootste aaneengesloten moerasgebied? Als deze vraag wordt voorgelegd aan vogelaars zit het juiste antwoord er zelden naast. Europa's grootste wetland bevindt zich in het zuiden van Wit-Rusland (ook bekend als Belarus, red.): het stroomgebied van de rivier de Prypjat. De zegswijze 'onbekend maakt onbemind' is duidelijk van toepassing op dit gebied. In verband met de politieke situatie in Wit-Rusland was het tot voor kort vrijwel onmogelijk het gebied te bezoeken. Op uitnodiging van medewerkers van het Prypjat Nationaal Park maakten wij begin juni 1997 met een kleine groep een reis naar de Prypjatmoerassen. Wij waren de eerste buitenlandse 'toeristen'.

Als wij met de trein vanuit Polen naar Wit-Rusland reizen is duidelijk te zien dat het zuiden van Wit-Rusland een voortzetting is van een vlakte die al in Polen begint. Het hele gebied wordt Polesië (Polesye) genoemd. Vroeger was dit één groot moerasgebied. Eind vorige eeuw zijn de meeste moerassen op Pools grondgebied drooggelegd en als landbouwgrond in gebruik genomen. De rivier de Prypjat komt in formaat aardig overeen met de IJssel in Nederland. Dat is dan ook de enige overeenkomst. In tegenstelling tot de IJssel is er op de Prypjat nauwelijks scheepvaart (gemiddeld één boot per dag), geen noemenswaardige bedijking en weinig watervervuiling. Het stroomgebied van de Prypjat heeft een oppervlak van 121.000 km² waarvan ongeveer 60% (voornamelijk bovenlopen van riviertjes) gelegen is op grondgebied van Oekraïne en het overige deel ligt in Wit-Rusland. De Prypjat zelf is 761 km lang en mondt uit in de Dnjepr. Tot de jaren zestig waren de Prypjatmoerassen min of meer aaneengesloten. Momenteel is circa 25% van de grotere zijrivieren ontwaterd. Het overige areaal bevindt zich dus in een min of meer natuurlijke toestand en bestaat deels uit grote overstromingsgebieden met veel nevengeulen en dode armen, moerassen, hoogveengebieden en natte natuurlijke bossen. Opvallend is de afwezigheid van rietvelden. Door de langdurige overstromingen krijgt Riet geen kans.

Rivier zonder dijken

Karakteristiek voor het gebied is het jaarlijkse overstromingsritme van de Prypjat. Dit wordt veroorzaakt door een zeer gering verval van nauwelijks enkele centimeters per kilometer en door een pieksgewijze belasting van de rivier met dooi- en smeltwater in het vroege voorjaar. Mens en natuur hebben zich aan het jaarlijkse over-

stromingsritme aangepast. Wij verbleven in het dorp Turov, alwaar de overstromingszone aan beide zijden van de rivier ongeveer vier kilometer breed is. Deze overstromingszone wordt 'pojma' genoemd. Het is een zandig golvend weiland met poelen, oude stroomruggen, dode rivierarmen en hier en daar een nevengeul die meestroomt bij hoog water. Bij laag water (door-

Het handvormige stroomgebied van de Prypjat. Onze verblijfplaats Turov bevindt zich aan de middenloop van de rivier.

Pojma bij Turov. Nadat het water zich heeft teruggetrokken blijft er een zandige vlakke over die in gebruik wordt genomen als weiland voor koeien en paarden. Foto: Edo van Uchelen.

gaans vanaf eind mei) is het grootste deel in gebruik als weiland voor paarden en koeien. Met ons groepje, begeleid door een lokale ornitholoog en tolk, maakten wij de eerste dag een lange wandeling over de pojma. Wij werden getroffen door de rijkdom aan (weide)vogels: Kempshaan, Tureluur, Kievit en Grutto die hier kennelijk een groot 'natuurlijk' weiland aantreffen. Ook Dwergstern, Bontbekplevier en Terekruiter treden op als 'weidevogel'. Deze laatste soort broedt hier met enkele tientallen paartjes en is het onderwerp van ornithologisch onderzoek. Alle 'weidevogels' komen massaal tot broeden zodra het water is verdwenen, soms begin mei maar in 1997 pas begin juni! Wij zien veel sterns: Dwergstern, Zwarte Stern, Vissdief en Witvleugelstern foerageren boven elk watertje van enige omvang. Onze gids vertelt dat door het droge voorjaar de Witvleugelstern dit jaar relatief zeldzaam is. Van de stootvogels werden een Zwarte Wouw (die hier volgens de ornitholoog zeldzaam is), Schreeuwarend en Bruine Kiekendief waargenomen. Een kolonie Zwarte Sterns bevond zich vlak achter het dorp, op een veld van Krabbescheer in een dode rivierarm. Wij zagen slechts één Blauwe Reiger en volgens de ornitholoog zijn reigers zeldzaam door de strenge winters (landklimaat). Opvallend is ook de rijkdom aan bijzondere amfibieën: overal was de roep van de Groene Pad en Roodbuikvuurpad te horen.

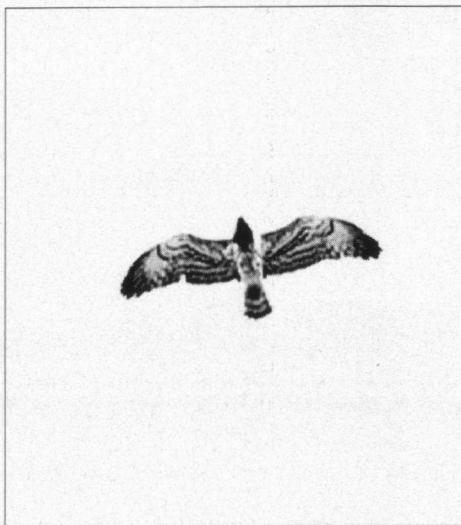
Invloed van de mens

De lokale agrarische bevolking heeft zich aangepast aan het overstromingsritme van de rivier. Tot op heden zijn er geen echte pogingen gedaan

de rivier in te tomen. Dijken werden gelegd om de dorpen en ontginningen te vrijwaren van hoog water, ze liggen echter altijd op vrij grote afstand van de rivierbedding om de waterafvoer niet te belemmeren. Vroeger is de rivier op enkele plaatsen uitgebaggerd om de scheepvaart te vergemakkelijken. Hierdoor zijn plaatselijk hogere zandbanken ontstaan die als broedgelegenheden blijken te dienen voor Scholeksters en Bontbekplevieren. Het water van de rivier is licht verontreinigd door lozing bij de stad Pinsk. Maar zelfs hier worden indicatorsoorten aangetroffen voor schoon water zoals de libel *Gomphus flavipes* (Rivierrombout). De dorpen langs de Prypjat hebben geen riolering en lozen dus niet op de rivier. Kunstmest of bestrijdingsmiddelen worden niet gebruikt omdat hier geen geld voor is. Op ruim 400 km afstand van Turov, in het oosten aan de monding van de Prypjat in de Dnepr, ligt de beruchte centrale van Tsjernobyl. De overheersende windrichting is zuidoost zodat vooral het gebied ten zuidoosten van de centrale besmet is geraakt. De aanwezige hoeveelheden radioactief materiaal nemen naar het westen toe snel af. Eén van ons had (illegaal) een kleine geigerteller meegenomen zodat ter plaatse metingen konden worden verricht. De straling bij Turov bleek gemiddeld anderhalf tot twee keer hoger dan normaal (de Russen gaven ons overigens dezelfde meerwaarden). Rond Turov wordt dus nauwelijks nog enige straling ten gevolge van de ramp vastgesteld. Ter vergelijking: vliegen op tien kilometer hoogte levert een kosmische straling die dertig keer zo hoog is als normaal. Een retourtocht New York levert dus meer straling op dan een verblijf van een week in de omgeving van Turov!

Azuurmees en Slangenarend

De loop van de Prypjat is nog zeer natuurlijk waarbij in de bochten aan de ene zijde sedimentatie plaatsvindt en aan de andere zijde erosie. Op plekken met sedimentatie ontstaat door aanslibbing van organisch materiaal zachthoutoobos met veel Wilgen. Wij zien hier nesten van Buidelmezen in de takken heen en weer zwiepen. Op plekken met erosie zien wij steile zandige oevers die plaatselijk in gebruik zijn genomen door Oeverwaluizen. IJsvogels hebben wij niet gezien (zeldzaam in verband met strenge winters). Schitterend was de waarneming van een adulte Slangenarend die, met een slang in zijn bek, in een thermiekbel opsteeg tezamen met twee Zwarte Ooievaars. De Slangenarend blijkt vrij algemeen te zijn en in een week tijd zien wij er zeven. Volgens de ornitholoog foerageren ze boven uitgestrekte moerasbossen met veel open plekken waar ze jagen op Ringslangen, die hier algemeen zijn. Met kleine motorboten bereiken wij een plaats die te voet niet bereikbaar is: een oeverwal met oude stroomruggen waar Azuurmezen moeten voorkomen. Op de stroomruggen staan hier en daar prachtige oude Eiken, waarvan velen brandplekken vertonen als bewijs van blikseminslagen. Felle regen- en onweersbuien horen nu eenmaal bij een landklimaat en de hoogste bomen worden dan door de bliksem getroffen. Aan één van de bomen hing een oude bijenkorf waarin wij een Brilduiker zagen verdwijnen, waarschijnlijk was de korf in gebruik als nestkast. Verder zagen wij hier onder andere een groepje Hoppen, een Buidelmees, een tiental(!)

Slangenarend. In Oost-Europa is de Slangenarend min of meer een indicatorsoort voor schoon oppervlaktewater. De soort voedt zich vrijwel uitsluitend met Ringslangen die op hun beurt van de talrijke kikkers leven en deze kunnen alleen talrijk zijn in gebieden met schoon oppervlaktewater. Foto: Edo van Uchelen.

Zwarte Ooievaars, een Bastaardarend, vier Schreeuwarenden én een Azuurmees (manntje), dat zich steeds verplaatste in de toppen van de Wilgen langs de rivier en daardoor moeilijk te zien was. Volgens de ornitholoog broeden hon-

Oever van een dode arm van de Prypjat. Door sedimentatie van slib en kleideeltjes ontstaat een vruchtbare bodem waarop zich een weelderige begroeiing van o.a. wilgen Gele Waterkers en Gele Plomp ontwikkeld. Buidelmees en Azuurmees werden in de wilgen aangetroffen. Foto: Edo van Uchelen.

derden paartjes Azuurmezen langs de Prypjat en de soort heeft het rivierdal enkele tientallen jaren geleden gekoloniseerd.

'Oer'-bossen

Op de hogere gronden, ver verwijderd van de rivier, hebben wij natuurlijke eiken-berkenbossen bezocht. Lokaal wordt hier en daar een boom gekapt maar sommige delen zijn haast onbereikbaar zodat ze het karakter van een oerbos hebben. De bodem is zeer nat, doordat het regenwater niet wordt afgevoerd. Hier en daar hebben zich hoogvenen gevormd. Dergelijke bossen zijn van nature aanwezig op plaatsen die tijdens overstromingen niet door de rivier worden bereikt. Ze vormen het toevluchtsoord voor grote zoogdieren als Edelhert, Wild Zwijn, Wisent (uitgezet), Wolf en Lynx. Gedurende de wandeling door het bos zagen wij een aantal Zwarte Ooievaars, drie Slangenarenden, twee Schreeuarenden en nog een aantal andere karakteristieke vogelsoorten: Witgatje (hier broedvogel), Wit-halsvliegenvanger, Kleine Vliegenvanger, Drieteenspecht, Kreeklzanger en tevens de soorten die je ook in Nederlandse loofbossen kunt aantreffen. Op de weg werd ook nog een overreden Europese Moerasschildpad waargenomen met daar bovenop een grote IJsvogelvinder die zich koesterde in de zon.

Overige vogelsoorten

Volgens The EBCC Atlas of European Breeding Birds (EBCC = The European Bird Census Council) bereiken populaties van de volgende

UW OUDE VERREKIJKER IS VAN GROTE WAARDE

In Wit-Rusland wordt het ornithologisch onderzoek beperkt door een gebrek aan verrekijkers. Ze zijn nauwelijks te krijgen en als ze te koop zijn is daar geen geld voor; de prijs van een eenvoudige verrekijker komt in Wit-Rusland overeen met een salaris van drie maanden. Daarom vragen wij u uw oude, niet meer gebruikte kijker in te leveren zodat wij deze aan het onderzoeksinstituut kunnen schenken. Doet u mee? U gelieve dan uw verrekijker goed verpakt op te sturen naar Eco Tourist Services, Postbus 1580, 3800 BN Amersfoort. En vergeet u niet uw adres te vermelden, want **onder de deelnemers verloten wij een gratis reis naar Wit-Rusland!**

vogelsoorten hun hoogste dichtheid in Wit-Rusland: Draaihals, Kwartelkoning, Waterrietzanger, Zwarte Stern, Witvleugelstern, Zwarte Ooievaar en Porseleinhoen. Omdat wij vrij laat in het voorjaar het gebied bezochten zijn Kwartelkoning en Porseleinhoen niet waargenomen (roepen niet meer). Witvleugelsternen zijn in 'normale' jaren zeer talrijk, wij zagen er slechts enkele. Door de lage waterstand is een deel van de populatie naar het westen doorgetrokken en in het voorjaar van 1997 was er zelfs sprake van een kleine invasie in West-Europa (in Nederland werden circa 300 exemplaren waargenomen).

Groene Pad (*Bufo viridis*) een van de meest algemene amfibieën in de buurt van dorpen bij Pojma. De fel groene tekening dient als afschrikking tegen vijanden (de padden zijn giftig).

Foto: Edo van Uchelen.

Terekruiter op uitkijkpost. De Terekruiter was met een tiental paartjes aanwezig op de Pojma bij Turov.
Foto: Huub Don.

Langs de Yaselda, een zijrivier van de Prypjat, zagen wij een Korhoen opvliegen. Volgens onze gids zijn ze hier algemeen. Verder is het voorkomen van de Laplanduil bijzonder. De soort bewoont met twintig à dertig paartjes het stroomgebied van de Prypjat en broedt in afgelegen bossen. Helaas hebben wij er geen gezien. Pas de laatste jaren is, dankzij expedities van Duitse ornithologen, bekend geworden dat Wit-Rusland de grootste populaties Waterrietzangers ter wereld herbergt. Waterrietzangers komen lokaal voor in zeggemoerassen. Langs de Prypjat zelf zijn ze afwezig. Wij zagen er enkele in de buurt van de vlakke (puszta) Belovesj-kaja, in het westen van het land. Opvallend was de afwezigheid van eenden. Zelfs de Wilde Eend werd slechts mondigesmaat waargenomen. Mogelijk speelt de jacht op watervogels een rol?

De toekomst

De Prypjatmoerassen worden niet serieus bedreigd. De meeste ontwateringen en ontginningen hebben plaatsgevonden in de jaren zestig. Door de huidige economische crisis is het tempo van de ontwateringen verlaagd. Momenteel wordt in internationaal verband onderzocht of men het (kleine) nationaal park kan uitbreiden of het gebied op een andere manier kan vrijwaren van verdere ontginningen. De komst van kleine groepjes vogelaars en natuurliefhebbers die gebruik maken van de lokale infrastructuur (accom-

modatie, vervoer, gidsen), kan een positieve bijdrage leveren aan de bescherming van het gebied en levert inkomen op voor de lokale bevolking.

Het onderzoeksinstituut

Onze reis is tot stand gekomen op uitnodiging van het onderzoeksinstituut in Turov. Eco-toerisme is namelijk een onderdeel van de ontwikkeling van een beschermings- en inkomstenplan voor de Prypjatmoerassen. Het instituut heeft nauwelijks geld en materialen om onderzoek te doen. Er zijn ornithologen die niet eens een verrekijker ter beschikking hebben! Men heeft ons verzocht om vanuit Nederland verrekijkers in te zamelen.

Dankwoord

Wij zijn dank verschuldigd aan Henk Moller Pillot zonder wie deze reis geen doorgang had kunnen vinden. Hij heeft ons op de reismogelijkheden naar Wit-Rusland gewezen, ons geadviseerd en is tevens een enthousiaste en kundige gids geweest.

■ Edo van Uchelen, Postbus 1580, 3800 BN Amersfoort, (033) 456 53 14.

LITERATUUR:

Hagemeijer, W.J.M. & M.J. Blair (1997): The EBCC Atlas of European Breeding Birds. T. & A.D. Poyser, London.
Flint, V.E. et al (1982): Birds of the USSR.
Knystautas, A. (1993): Birds of Russia.